

Ap Dijksterhuis

MAAKT GELD GELUKKIG?

Een ongemakkelijk antwoord

2018 Prometheus Amsterdam

© 2018 Ap Dijksterhuis
Omslagontwerp Sander Patelski
Foto omslag Sophie Gamand
Foto auteur Brian Smeulders
Zetwerk Mat-Zet bv, Soest
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 3727 4

Inleiding

Dank u.

Door uw aankoop van dit boek wordt er volgend jaar in mei, wanneer mijn uitgever de jaarlijkse royalty's uitkeert, geld bijgeschreven op mijn bankrekening. Het zal gaan om een bedrag van tussen de 1,50 euro en 2,00 euro per verkocht exemplaar.

De vraag is of dit mij gelukkiger maakt. Wat doet dit geld met mij? U kunt nu onmiddellijk tegenwerpen dat de opbrengst van één verkocht boek te klein is om een meetbaar effect te hebben op mijn levensgeluk, dus laat ik optimistisch zijn en de hoop uitspreken dat er van dit boek 20.000 exemplaren worden verkocht. Dit zou me, aangezien ik per boek steeds meer geld krijg naarmate er meer van worden verkocht, tussen de 40.000 en 50.000 euro opleveren. Bruto natuurlijk, maar toch. *Now we're talking.*

De verhouding tussen geld en geluk houdt de mensheid al bezig sinds er geld is. Heel vroeger werden schulden en kredieten bijgehouden op kleitabletten en kerf-

stokken, maar rond de zesde eeuw voor Christus werd het muntgeld uitgevonden. En meteen begon het gesodemieter. Er bleek een overweldigende aantrekkingskracht uit te gaan van die gekke munten, sommigen wilden ze zelfs zo graag hebben dat ze ze gingen stelen, en dat uiteraard allemaal in de veronderstelling dat ze er gelukkiger van zouden worden. Tegelijkertijd begonnen wijze mannen ons met opgeheven vinger te vertellen dat we ons toch vooral niet moesten laten verleiden door de verlokkingen van het geld. ‘Geld heeft nog nooit iemand rijk gemaakt!’ waarschuwde Seneca. ‘Wie rijk wil zijn, moet niet zijn vermogen vermeerderen maar zijn hebzucht verminderen!’ maande Plato zijn toehoorders.

Maar hoe zit het nu precies? Ik geef veel lezingen over geluk, en wat telkens blijkt is dat de vraag of geld gelukkig maakt enerzijds te fascinerend is om links te laten liggen en tegelijkertijd te ordinair is om er zomaar over te beginnen. Praten over geld in verhouding tot geluk is, zeker als je van mening bent dat geld wel degelijk iets toevoegt, aanlokkelijk en gênant tegelijk. Het is een guilty pleasure, net als het kijken naar *Holland's Next Top Model* of het eten van een broodje döner met veel te veel knoflooksaus.

Als ik na mijn lezing met het publiek dieper inga op de relatie tussen geld en geluk, volgt de discussie in veel gevallen hetzelfde patroon. Eerst roept iemand dat geld niet gelukkig maakt. Vriendschap is belangrijk, en geborgenheid, en vrijheid, en liefde natuurlijk, maar geld niet. Al

snel wordt dat eerste, nogal romantische standpunt genuanceerd. Nou, geld maakt misschien niet zomaar gelukkig, maar het is wel handig. En wat nu als je echt arm bent, zou het gebrek aan geld je dan niet ongelukkig maken? En wat gebeurt er als je een loterij wint? Zou dat je geluk verhogen? Op z'n minst voor even toch? Op mijn vraag tijdens een lezing of het winnen van een miljoen ons gelukkiger zou maken, kreeg ik van iemand ooit een heerlijk ontzuenderend antwoord dat bij vrijwel iedereen instemming ontlokte: 'Ik denk niet dat het winnen van een miljoen me veel gelukkiger zou maken, maar ik zou het wel graag een keer willen proberen.'

In dit boek bespreek ik wat de huidige wetenschap zegt over de relatie tussen geld en geluk. Ik heb mezelf tot doel gesteld een wetenschappelijk verantwoorde verhandeling te schrijven waarbij ik onbevooroordeeld te werk ga. Ik maak geen ruimte voor sociaal wenselijke standpunten of softe romantische kletspraat.

Voordat ik aan dit boek begon wist ik al wel het een en ander over het wetenschappelijk onderzoek naar de relatie tussen geld en geluk. Uiteraard had ik ook ideeën over hoe die relatie eruitziet. Het winnen van een loterij maakt niet gelukkig, en als het al een effect heeft, is het van korte duur. Er is een verband tussen inkomen en geluk, maar boven een bepaald niveau van inkomen heeft extra geld geen invloed meer. Bovendien is de relatie tussen inkomen en geluk niet sterk. Bij onderzoek met grote

groepen deelnemers is de samenhang zeker statistisch meetbaar, maar het is en blijft een zwak verband. Geld telt maar een heel klein beetje mee als het om geluk gaat. Dat was ruwweg mijn beeld, en ik weet dat dit het beeld is dat veel mensen hebben, zeker in de academische wereld om me heen.

Terwijl ik onderzoek deed en artikelen las, en nog meer artikelen las, en daarna nog meer artikelen las, kwam ik er langzamerhand achter dat mijn ideeën niet helemaal klopten. Of eigenlijk helemaal niet klopten. Mijn mening was gebaseerd op misverstanden, en een uitputtende zoektocht in de wetenschappelijke literatuur leidde tot heel andere conclusies. In het boek zoals het is geworden, bespreek ik hoe het dan allemaal wél in elkaar zit, en ik stel de misverstanden aan de kaak. Meer verklap ik nu niet.

Het gevolg van mijn ontdekkingen is wel dat ik in dit boek een ander beeld schets dan in mijn eerdere boek *Op naar geluk*. In dat boek, dat over geluk in het algemeen gaat maar waarbij de relatie tussen geld en geluk af en toe wel aan de orde komt, trok ik andere conclusies dan in dit boek. Maar goed, dat noemen we dan maar voortschrijdend inzicht. Het is datgene waar het in de wetenschap allemaal om draait.

De indeling van het boek is als volgt: in hoofdstuk 1 behandel ik de menselijke zucht naar geld. Waarom is geld zo'n sterke drijfveer voor ons handelen? Waarom gedra-

gen we ons vaak alsof ons geluk afhangt van geld? En waarom voelt het zo fijn om geld uit te geven aan iets wat we dolgraag willen hebben?

Hoofdstuk 2 staat in het teken van hebzucht en materialisme. Wat doet materialisme met ons? Is het goed of juist slecht om meer geld te willen hebben? Zijn materialistische mensen gelukkig of juist niet?

In hoofdstuk 3 kijken we naar de effecten van het krijgen van meer geld. Worden we gelukkig van een salarisverhoging? Hoe hoog moet ons salaris eigenlijk zijn? En wat doet het winnen van een loterij met ons? In dit hoofdstuk komt ook het eerste grote misverstand aan bod.

In hoofdstuk 4 bekijken we de relatie tussen welvaart en geluk en bepalen we in hoeverre de menselijke jacht op het krijgen en uitgeven van meer geld nu eigenlijk terecht is. We gaan uitzoomen en bekijken de wereld als geheel. Zijn mensen in rijke landen gelukkiger dan mensen in arme landen? Worden mensen gelukkiger als de welvaart in hun land stijgt? En hoe zit het binnen landen? Zijn rijke Nederlanders gelukkiger dan minder welvarende landgenoten? In dit hoofdstuk halen we twee grote misverstanden onderuit.

Hoofdstuk 5 gaat over het onderzoek naar armoede. Maakt een gebrek aan geld ons ongelukkig? En zo ja, waarom is dat zo? Wat zijn de psychologische gevolgen van armoede? En wat zijn de effecten van armoede op de gezondheid? We kijken daarbij ook naar schrijnende armoede, bijvoorbeeld in een land als India.

In hoofdstuk 6, wellicht het belangrijkste hoofdstuk, zien we dat de kloof tussen arm en rijk steeds groter wordt en ook dat we goede redenen hebben om aan te nemen dat er sprake is van een steeds verder groeiende geluuskloof tussen de haves en de havenots. In dit hoofdstuk doe ik een oproep aan mensen met veel geld, maar vooral ook een oproep aan politici en beleidsmakers. Wat doen we met de geluuskloof? Laten we die zoals hij is? Of spreken we ons morele kompas aan om die kloof kleiner te maken?

Het boek eindigt met een extraatje: een korte cursus geld spenderen. Ik vat het onderzoek samen dat de laatste jaren gedaan is naar het uitgeven van geld. Als je wilt dat je geld een grotere bijdrage levert aan geluk, waar moet je dat geld dan eigenlijk aan uitgeven?

Maar eerst gaan we kijken naar onze zucht naar geld. Waarom willen we zo graag geld hebben?

Onze psychologische graaisoftware

‘Toen ik nog jong was, dacht ik dat geld in het leven het belangrijkste was; nu ik oud ben, weet ik dat het klopt.’

OSCAR WILDE

Meer meer meer

Betaalt u domheidsbelasting?

Pardon?

Betaalt u domheidsbelasting?

Doet u mee aan grote loterijen, zoals de Nederlandse Loterij, de Postcodeloterij of de Vriendenloterij? Economen noemen dat domheidsbelasting.¹ Je koopt voor twintig euro een lot en je weet dat 10.000 andere mensen hetzelfde doen. Eén van de 10.000 mensen die een lot heeft gekocht wint een ton, de andere ton verdwijnt in de zak van degene die de loterij heeft georganiseerd. De staat bijvoorbeeld, of een of andere bank. Soms gaat

een deel van de opbrengst naar een goed doel.

Vanuit economisch perspectief is het kopen van een lot in een van de zojuist genoemde loterijen irrationeel, en dan vallen de uitkeringspercentages en winstkansen van de grote Nederlandse loterijen nog niet eens ongunstig uit. Bij Euromillions, de grootste loterij van Europa, is de kans dat je de jackpot wint 1 op 116.500.000. Stel je voor dat je die jackpot inderdaad wint en dat alle andere deelnemers jou persoonlijk de hand komen schudden om je te feliciteren. We gaan ervan uit dat een fatsoenlijke handdruk, waarbij je even een blik van verstandhouding wisselt, zes seconden duurt en dat je veertig uur per week reserveert voor het ontvangen van je gasten. Je zult net geen hele eeuw bezig zijn. Na ruim 95 jaar kun je eindelijk je laatste bezoeker uitzwaaien, als je arm dat na 200.000 uur handen schudden nog toelaat tenminste.

Nederlanders geven per jaar 2,5 miljard euro uit aan loterijen (in vergelijking met de landen om ons heen is dat nog vrij weinig. Spanjaarden, Italianen en Britten geven per persoon veel meer uit.). Van de helft van dat bedrag ziet geen enkele deelnemer ook maar iets terug.² In onze pogingen rijk te worden gooien we met z'n allen bakken met geld weg.

In ons streven naar meer rijkdom doen we niet alleen irrationele maar soms ook immorele dingen. In de hoop Europarlementariërs in Brussel te motiveren deel te nemen aan debatten en mee te stemmen met wetsvoorstellen, heeft men besloten de politici een vergoeding te be-

talen van driehonderd euro per debat. Maar ja, dan word je geacht een debat tot het einde toe bij te wonen, en dat kost natuurlijk tijd. Het is dan ook toegestaan een debat, of in ieder geval een deel daarvan, bij te wonen zonder te stemmen. De vergoeding is dan nog altijd de helft, 150 euro. Als politicus kun je eenvoudig misbruik maken van dit systeem door bij aankomst een presentielijst te tekenen om je daarna meteen weer uit de voeten te maken. Journalisten ontdekten dat nogal wat politici, onder wie de Nederlandse Europarlementariër Hans van Baalen, deze truc regelmatig toepasten. Van Baalen streek in vier jaar tijd 29.250 euro op.³ De vvd'er ging (gemiddeld) één keer per week naar het parlement om een krabbel te zetten en 150 euro aan gemeenschapsgeld te incasseren, en dat deed hij week in week uit, vier jaar lang.

Geld doet vreemde dingen met mensen. De twee beste voetballers van de wereld, Cristiano Ronaldo en Lionel Messi, zijn ook de twee voetballers die het meest verdienen. In 2017 streek Messi ongeveer 126 miljoen euro op, terwijl Cristiano Ronaldo het moest doen met 94 miljoen.⁴ Dat is rond de 50.000 euro per uur (voor Messi zelfs 60.000), meer dan genoeg om royaal van rond te komen, om wat te kunnen sparen voor later, en om als fatsoenlijk mens de jaarlijks door de wet vastgestelde belasting af te dragen. Zou je denken. Maar nogal wat mensen die heel rijk zijn, blijken het buitengewoon vervelend te vinden een deel van hun geld te moeten afdragen aan de maatschappij, dus ze verzamelen een heel legertje

specialisten om zich heen die tegen riant vergoedingen dubieuze constructies bedenken om toch maar zo min mogelijk belasting te hoeven betalen. Zowel Ronaldo als Messi werd in Spanje vervolgd vanwege belastingontduiking. Bij Ronaldo loopt het allemaal nog, Messi werd voor de rechtbank gedaagd; uiteindelijk kreeg hij een flinke boete en moest hij een schikking treffen om niet vijftien maanden in de gevangenis te hoeven zitten. De kosten van de schikking vielen gelukkig mee. Messi moest 252.000 euro betalen.⁵ Dat is voor hem toch een halve dag werk.

De *Panama Papers* (een berg vertrouwelijke documenten van de Panamese juridische en zakelijke dienstverlener Mossack Fonseca die in 2015 naar de internationale pers gelekt werden) en *Paradise Papers* (een gelekte verzameling van ca. 13,4 miljoen teksten over internationale belastingontwijking) lieten zien dat Ronaldo en Messi hetzelfde deden als een schrikbarend aantal andere superrijke mensen. Het idee dat je een rechtmatig deel van je enorme hoeveelheid geld zou moeten afstaan aan de maatschappij, schijnt juist bij (een deel van de) mensen die heel veel geld hebben buitengewone aversie op te roepen. Dat ze die bakken met geld die ze angstvallig beschermen in de verste verte niet nodig hebben, en dat andere mensen het geld veel beter zouden kunnen gebruiken, komt kennelijk niet meer in hen op. Ze stoppen liever miljoenen in nep-bv's en dragen af en toe wat tonnen af aan gladder financieel adviseurs dan dat ze meehel-

pen aan de bouw van een kinderziekenhuis in Bangladesh. Gelukkig denkt niet iedereen zo, maar de namen die genoemd werden in bijvoorbeeld de *Panama Papers*, waren niet alleen die van schimmige politici als Silvio Berlusconi of Marine Le Pen. Ook de IJslandse premier Sigmundur Gunnlaugsson werd genoemd (en trad daarna af) en leden van verschillende koningshuizen van landen die we doorgaans niet direct associëren met verregaande corruptie.⁶

Buitenaards bezoek

Laten we een gedachte-experiment doen. U woont op een andere planeet en de technologische ontwikkelingen op uw planeet maken het mogelijk door het heelal te reizen. Wetenschappers op uw planeet hebben inmiddels ontdekt dat er een andere planeet is waar ook redelijk intelligente wezens wonen – ze noemen hun planeet de Aarde – en u wordt gevraagd een week naar de Aarde te gaan om een zeer fundamentele vraag te gaan onderzoeken. Waar zijn die Aardbewoners de hele dag mee bezig? Wat drijft ze? *What keeps the place ticking?*

U krijgt een spoedcursus Engels, u wordt de ruimte ingeschoten, u landt veilig op Aarde en u reist een week rond. U gaat uiteraard niet over één nacht ijs en bezoekt verschillende uithoeken van de planeet. U rijdt door de eindeloze buitenwijken van Los Angeles, u wandelt over

de centrale markt van Kinshasa, door de Londense City, u fietst door de sloppenwijken van Kolkata (Calcutta) en u eindigt op zaterdagmiddag op de Kalverstraat in Amsterdam. Wat zou uw conclusie zijn? Waar zijn we hier op Aarde nu eigenlijk mee bezig?

Juist. Met geld verdienen. En natuurlijk met geld uitgeven. Toegegeven, het antwoord is iets genuanceerder. We zijn bezig gelukkig te worden. Dat geluk ons hoogste goed is, wisten de belangrijkste denkers zoals Socrates, Plato en de Boeddha 2500 jaar geleden al, maar ons streven naar geluk uit zich toch vooral in het willen verzamelen van steeds meer geld.

Een beetje vreemd is dat wel. Op de momenten dat we nuchter nadenken over het belang van geld, weten we heus wel dat geld echt niet alles is, maar we hebben op een onbewuste manier geleerd – we zijn erop voorgeprogrammeerd, zou je kunnen zeggen – om heel veel belang te hechten aan geld. Het gaat dan niet zozeer om het hebben van geld zelf. Geld bestaat uit niets meer dan stukjes metaal en papier, sterker nog, geld is tegenwoordig een getal op je smartphone dat je te zien krijgt nadat je een vijfcijferige code hebt ingetypt. Geld heeft waarde omdat je er een auto, een vliegticket naar Sevilla, of een pizza quattro stagioni mee kunt kopen. Geld krijgt waarde door wat je ermee kunt doen. Zoals Johan Cruijff ooit zei: ‘Ik heb nog nooit een zak geld een goal zien maken.’

We zijn zo met geld bezig omdat ons onbewuste heeft geleerd een sterke relatie te zien tussen het uitgeven van

geld en het ervaren van geluk. We willen gelukkig worden, en we denken dat te kunnen bereiken door het verbeteren van onze leefomstandigheden, en we verbeteren onze leefomstandigheden door geld uit te geven. Ons onbewuste spreekt klare taal: een hoger inkomen leidt tot een grotere auto (of een groter huis of een nieuwe eettafel of... u kunt uw eigen wens invullen) en die nieuwe auto leidt weer tot meer geluk. Een slimme bezoeker van een andere planeet zou binnen een paar dagen hebben gezien dat we op Aarde gedreven worden door de zoektocht naar geluk en dat we ons gedragen alsof de weg naar geluk geplaveid is met geld.

De innige band tussen geld en geluk in onze psychologische software wordt de laatste decennia alleen maar sterker. Winkelen blijkt tegenwoordig al verslavend te zijn. Er is een officiële klinische stoornis, genaamd onio-manie, om mensen aan te duiden die dwangmatig winkelen.⁷ Een steeds groter deel van de hedendaagse pubers noemt 'shoppen' hun grootste hobby. Meer dan de helft van de mensen in westerse landen geeft aan dat ze dolgraag een groter huis zouden willen hebben. Eveneens meer dan de helft, maar nu van jonge Amerikanen, denkt dat ze al rond hun vijftigste genoeg geld hebben om met pensioen te kunnen gaan. Geld verdienen is dan ook het belangrijkste doel voor de meerderheid van de Amerikanen. Inmiddels gaat 77 procent van de Amerikaanse studenten ervan uit later miljonair te zullen zijn (en 31 procent van de Amerikaanse tieners denkt later beroemd te

zullen worden, maar dat terzijde). In langlopend onderzoek wordt een representatieve groep Amerikanen regelmatig gevraagd wat ze van het leven verwachten, wat ze graag zouden willen hebben en wat ze graag zouden willen doen. Vervolgens berekent men hoeveel geld de gemiddelde Amerikaan nodig heeft om aan zijn of haar aspiraties te voldoen. Het benodigde bedrag verdubbelt elke acht jaar.⁸

We kunnen concluderen dat een groot deel van zowel ons denken als ons doen in dienst staat van het verdienen en uitgeven van geld. We zijn er, zoals eerder gezegd, op voorgeprogrammeerd omdat we geld onbewust heel sterk associëren met geluk. Dat is absoluut niet vanzelfsprekend. Er zijn allerlei zaken waarvan we weten dat ze een positief effect hebben op geluk. Optimisme hangt sterk samen met geluk, het tonen van dankbaarheid ook. Mensen die veel sporten zijn gelukkiger, veel mensen die mediteren ook. Maar een natuurlijke neiging tot optimisme of de drang om veel te mediteren lijkt veel spaarzamer te zijn uitgestrooid over de mensen. Sommige mensen hebben het, maar het overgrote deel van de mensheid lijkt niet te zijn voorbestemd tot aanstekelijk optimisme of tot het zwijgend plaatsnemen op een stel kussens. Waarom hebben we dan wel die software die ons dwingt te doen alsof geld leidt tot geluk?